

Людмила Іванівна Воротняк,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАГІСТРІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В статті автор розглядає деякі аспекти міжкультурної комунікативної компетенції, включаючи її основні складові та особливості, порівнює та розмежовує терміни «іншомовна комунікативна компетенція» та «міжкультурна комунікативна компетенція», аналізує сучасні підходи до формування міжкультурної комунікативної компетенції у процесі підготовки магістрів у вищому педагогічному навчальному закладі. Автором також запропоновано звернути увагу на навчання невербальних засобів комунікації, використовувати в навчальному процесі дискурс як зразок мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови, який вводить магістрів в ситуативний контекст комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікативна компетенція, іншомовна комунікативна компетенція, магістри, невербальне спілкування, дискурс.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Особливості політичного, економічного, соціального і культурного розвитку сучасного світу все виразніше демонструють зміцнення взаємозв'язків між різними країнами. Це проявляється не лише в розширенні практики культурного обміну, але й у зростанні кількості безпосередніх контактів між державними та соціальними інститутами, групами, громадськими рухами та людьми різних країн.

У цьому контексті іноземна мова стає дієвим чинником соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного прогресу. Однак технологічної готовності людської цивілізації до міжкультурної комунікації недостатньо. Необхідно виховати молодь, здатну виступати в якості суб'єктів діалогу культур у світі, обтяженому міжетнічними, міжкультурними, соціально-економічними конфліктами і глобальними кризами людської цивілізації.

Знання іноземних мов є одним із засобів міжкультурної комунікації та адекватної взаємодії з представниками інших культур. Це обумовлено, щонайменше, трьома причинами: іноземна мова, як навчальна дисципліна, виконує гуманістичну функцію розвитку креативних і логічних якостей особистості; знання мови на комунікативно-достатньому рівні в сучасному взаємопов'язаному і взаємозалежному світі дозволяє встановити ділові контакти між фахівцями; зняття мовних бар'єрів значно розширює коло можливостей як для працевлаштування, так і для отримання освіти за кордоном. Отже, перед вищою школою стоїть завдання не тільки суттєвого оновлення змісту навчання іноземних мов, а й формування міжкультурної комунікативної компетенції її випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Питаннями теорії міжкультурної комунікації займалися Т. Астафурова, П. Донець, І. Зимня, І. Лейфа, Р. Портер, Л. Самовар, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова, Г. Томахіна, І. Халеева, І. Цатурова, концепції діалогу культур висвітлені М. Бахтіним, В. Біблером та ін., дослідження, що стосуються комунікативних ускладнень між представниками різних культур та стратегій їх подолання, переважно належать зарубіжним вченим, таким як А. Вежбицька, У. Гудікунст, С. Кім, Т. Ларіна, Г. Маркус, Г. Тріандіс, Е. Холл, Г. Хофстеде; проблему толерантності в межах міжкультурної комунікації розглядали У. Г'юдикунст, П. Донець, Л. Знікіна, Т. Ларіна, В. Ніке, Т. Персикова, О. Садохін, В. Сафонова, С. Тер-Мінасова та ін.; формування міжкультурної компетенції у ВНЗ розкрито в працях Р. Гришкової, Г. Копил та ін.

Незважаючи на те, що проблема навчання міжкультурної комунікації посідає вагомe місце в науково-методичних дослідженнях, нерозробленим залишається питання формування міжкультурної комунікативної компетенції магістрів на заняттях з іноземної мови з урахуванням їх майбутньої професійної діяльності.

Метою статті є аналіз основних складових міжкультурної комунікативної компетенції та сучасних підходів до формування міжкультурної комунікативної компетенції у процесі підготовки магістрів у вищому педагогічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іноземна мова як інструмент пізнання в умовах комунікативно-орієнтованого навчання стає засобом соціокультурної освіти. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземним мовам означає формування у магістрів комунікативної компетенції, а саме мовленнєвої, розмовної, практичної, соціально-лінгвістичної та міжкультурної, коли магістр здатний використовувати іноземну мову як знаряддя мовленнєво-розумової діяльності у полікультурному світі.

Концепт «комунікативної компетенції» вперше вжито Д. Хаймсом в середині 1960-х років [1]. На його думку, сутність цього концепту полягає у внутрішньому розумінні ситуаційної доцільності мови. Теорія Д. Хаймса вважається важливим внеском до методики викладання іноземних мов. Деякі ідеї були вдосконалені та докладніше розроблені М. Канейл і М. Свейном у 1980-их роках [2]. Відтоді теорія комунікативної компетенції отримала загальне визнання в науковому світі.

Отже, комунікативна компетентція – це лінгвістично, психологічно та методично організована система, яка характеризується єдністю мови та мовлення. Сфера прояву інтелектуальних здібностей, до яких належить комунікативна компетенція, це – процес діяльності, що є неможливий без мовленнєвого компонента. Складнощі вивчення цього феномена пов'язані з його багатогранністю – з одного боку, він характеризується самостійністю складових, а з іншого – втілює комплекс типів поведінки та індивідуальних особливостей.

Міжкультурна комунікативна компетенція, яка реалізується в чужій лінгвокультурній спільноті, розглядається як психологічне новоутворення вищого ступеня, функціонування якого уможливорює міжкультурне спілкування професійного, соціокультурного та приватного характеру. Така компетенція

визначається як особлива здатність людини здійснювати повноцінне міжкультурне спілкування, сприймати мовне та культурне розмаїття, досягати взаєморозуміння між представниками різних культур навіть за умови достатнього володіння іноземними мовами на основі знання, розуміння, дотримання універсальних правил і норм поведінки, які формують міжнародний етикет спілкування.

Варто зазначити, що міжкультурна комунікативна компетенція проявляється лише за умов міжкультурного спілкування, де комунікативна компетенція як така не забезпечує його ефективності, оскільки комунікантам бракує знань культурних правил і технік їхнього використання. Повноцінне міжкультурне спілкування виступає умовою та водночас продуктом функціонування міжкультурної комунікативної компетенції особистості.

Слід відмітити, що метою формування міжкультурної компетенції є опанування уміннями керувати процесом міжкультурної взаємодії, адекватно його інтерпретувати та набуття нових культурних знань у ході комунікації. У результаті досягнення поставленої мети майбутній фахівець повинен: вміти адекватно сприймати та інтерпретувати різні культурні цінності; свідомо уникати розмежування культур, бачити у чужих культурах не тільки відмінності, а й схожі риси; розглядати інші культури та представників інших культур з позиції емпатії; співвідносити існуючі етнокультурні стереотипи із власним досвідом та робити адекватні висновки; вміти переглядати та змінювати власні оцінки чужої культури у відповідності з розширенням навичок та досвіду міжкультурного спілкування; засвоювати нові знання про іншу культуру для більш глибокого пізнання власної; синтезувати та узагальнювати свій власний досвід у міжкультурному діалозі.

Таким чином, від людини із достатнім рівнем володіння іноземною мовою очікується і відповідний рівень культурної грамотності, наявності пресупозицій, фонових знань, ціннісних установок, притаманних культурі народу, мовою якого відбувається спілкування.

У цьому контексті доцільно було б порівняти іншомовну комунікативну та міжкультурну комунікативну компетенції, які інколи ототожнюються. Іншомовна комунікативна компетенція та міжкультурна комунікативна компетенція є досить близькими поняттями, однак С. Ніколаєва та І. Соболева вважають, що іншомовна комунікативна компетенція не включає в себе міжкультурну комунікативну компетенцію повністю, існують частини різних компонентів іншомовної комунікативної компетенції, які не мають міжкультурного виміру [3]. Оскільки мета формування іншомовної комунікативної компетенції – навчити успішно вирішувати завдання взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови, яка вивчається, у відповідності до норм і культурних традицій в умовах прямого й опосередкованого контактів, то досягти цього неможливо без оволодіння міжкультурним компонентом іншомовного спілкування, адже спілкування іноземною мовою передбачає залучення представників різних культур (якщо воно відбувається в природних умовах, а не штучних навчальних ситуаціях). Тому формування іншомовної комунікативної компетенції без урахування міжкультурного компонента не відповідає вимогам сучасного суспільства.

Варто зазначити, що відмінність нового компетентнісного підходу полягає у тому, що за мету ставиться не набуття мовних знань та формування досконалих мовленнєвих навичок, а саме оволодіння комунікативними компетенціями, як здатностями особистості до самостійних дій у непередбачуваних культурно-обумовлених ситуаціях спілкування шляхом самостійного пошуку, обробки і практичного застосування інформації. Г. Єлізарова, описуючи кореляцію іншомовної та міжкультурної комунікативних компетенцій, зазначає, що міжкультурна комунікативна компетенція надає кожному аспекту іншомовної комунікативної компетенції (а саме: лінгвістичній, соціолінгвістичній, дискурсивній, стратегічній, соціокультурній і соціальної компетенціям) міжкультурний вимір і включає в себе знання культурних і лінгвістичних феноменів та вміння використовувати ці знання в ході міжкультурної комунікації стосовно своєї поведінки та

поведінки співрозмовника. Міжкультурна комунікативна компетенція містить і такі компоненти, які не входять у структуру іншомовної комунікативної компетенції, і включає знання про психологічні феномени, пов'язані з культурою як явищем і з міжкультурною комунікацією як особливим видом міжособистісного спілкування, а також відношення як афективний компонент спілкування, тобто наявність психологічного та афективного компонентів відрізняє міжкультурну компетенцію від іншомовної комунікативної компетенції [4].

В таких умовах перед викладачем іноземних мов постає задача соціально і професійно адаптувати магістрів та навчити їх спілкуватися в соціокультурній сфері. Під час організації занять необхідно враховувати багато факторів. Велике значення мають середовище навчального закладу, розширення міжнародної співпраці, занурення в мовне середовище, компетентність викладачів, педагогічна взаємодія, дискурсивний компонент на заняттях з іноземної мови.

Тож актуальність проблеми формування міжкультурної комунікативної компетенції майбутніх фахівців очевидна. Для того, щоб правильно зрозуміти іншу людину, а особливо людину з іншої культури, необхідно зрозуміти її дискурс. Сучасний науковий підхід розглядає дискурс як важливу форму повсякденної життєвої практики людини і визначає його як складне комунікативне явище, яке включає, окрім тексту, і екстралінгвістичні фактори (знання про світ, переконання, установки, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту.

Слід відзначити, що в навчальному процесі необхідно використовувати дискурс, оскільки він є зразком мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови та вводить магістрів в ситуативний контекст комунікації. Найбільш важливими характеристиками дискурсу є зв'язність, цілісність, завершеність, композиційна оформленість, приналежність до певного типу, екстралінгвістичні властивості акту спілкування тощо.

Таким чином, актуальна задача навчання іноземним мовам як засобу комунікації між представниками різних народів і культур вирішується, безумовно, в процесі навчання мовам в нерозривному зв'язку з світом та культурою народів, які розмовляють цими мовами. Ця комплексна задача ускладнюється ще й тим, що спілкування – це не лише вербальний процес. Ефективність міжкультурної комунікації, окрім знань іноземної мови залежить ще від багатьох факторів: умов та культури спілкування, правил етикету, знань невербальних форм вираження, фонових знань взагалі та багато іншого.

Дослідження у галузі невербального спілкування зосереджені на проблемі універсальності та специфічності проявів невербальної поведінки стосовно різних культур. Національна семіосфера включає в себе найрізноманітніші коди, кожний з яких відрізняється своєю специфікою у порівнянні з аналогічним кодом в іншій національній культурі. Існують, звичайно, універсальні типи виразу обличчя, які символізують страх, щастя, подив, злість, смуток, рухи людського тіла, а також жести, експресивні сигнали, які майже однакові в усіх народів (посмішка, сердитий погляд, насуплені брови, хитання головою тощо), але правила виявлення цих емоцій відрізняються у різних культурах.

Тобто, є багато невербальних засобів, звичок, що прийняті лише однією нацією. Відомі невербальні сигнали, що в різних народів несуть різну інформацію. Наприклад, більшість європейських народів передають згоду, хитаючи головою згори донизу. Болгари цим жестом передають незгоду, японці лише підтверджують, що уважно слухають співрозмовника.

На думку І. Байбакової, термін «невербальне спілкування» має бути зарезервованим для визначення таких типів поведінки і символів культури, що передають культурно специфічні поняття, які розуміють і поділяють інші люди в межах однієї культурної групи. Наприклад, рухи голови догори і вниз є фізичною поведінкою, вони можуть супроводжувати вербальний знак або замінити його. Ці рухи тіла стають невербальним типом спілкування тоді, коли

вони передають якість культурне повідомлення, таке, як згода, незгода або ствердження [5].

Отже, останнім часом проблема викладання іноземних мов розглядається в комплексі, що включає не тільки власне мовні, комунікативні, але також і етно-, соціокультурні аспекти в семантичному просторі міжкультурної комунікації.

Оптимальним варіантом оволодіння іноземною мовою є навчання в природному мовному середовищі, без якого не може бути сформованості навичок ефективного спілкування іноземною мовою. Тому викладачі іноземних мов намагаються моделювати мовне середовище, створюючи мовне парасередовище, насичуючи освітній простір одиницями матеріальної культури, іншомовного побуту, формуючи таким чином, соціокультурну компетенцію, яка є складовою міжкультурної комунікативної компетенції.

Створення мовного парасередовища в освітньому процесі є вирішальною умовою формування міжкультурної комунікативної компетенції. Аудіовізуальне мовне середовище сприяє створенню умов для засвоєння мови при контакті з культурою, яка в цьому парасередовищі моделюється. Можна також використовувати Інтернет як доступний засіб навчання і пізнання, отримання інформації, спілкування. Існує цілий спектр послуг Інтернету, заснованих на діалоговому типі спілкування: електронна пошта, телеконференції тощо.

Правильне використання комп'ютерних телекомунікацій, інформаційних ресурсів та послуг Інтернет дозволяє здійснити принципово новий підхід до навчання, яке: базується на широкому спілкуванні, зближенні, стирання кордонів між окремими соціумами; на вільному обміні думками, інформацією; ініціює широкі контакти з культурою інших народів і їх досвідом; стимулює оволодіння іноземною мовою, якщо мова йде про міжнародні проекти.

Щоб брати участь у діалозі культур, потрібно вміти користуватися як вербальними, так і невербальними формами спілкування.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Таким чином, успішна реалізація міжкультурної комунікативної компетенції дозволяє встановити контакт з іншомовними комунікантами, визнати їхні культурні цінності, виробити толерантне ставлення до розбіжностей у формах спілкування, стилях поведінки, способі життя, звичаях та традиціях. Для подолання бар'єрів, стереотипів, забобонів та інших факторів, що викликають комунікативні невдачі та перешкоджають взаємодії цивілізацій та культур у сучасному світі необхідно розширити зміст навчання за рахунок включення в курс іноземної мови ряду компонентів, націлених на розвиток міжкультурної комунікативної компетенції – соціокультурних, соціолінгвістичних, лінгвокраїнознавчих. Актуальні напрями подальшої розробки окресленої проблеми полягають у розробці педагогічних умов формування міжкультурної комунікативної компетенції майбутніх педагогів.

Список використаної літератури

1. Hymes, D. On Communicative Competence / D. Hymes; in J. V. Pride and J. Holmes (eds.). – New York: Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269–293.
2. Canale, M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing /M. Canale, M. Swaine // Applied Linguistics. – 1980. – № 1. – P. 47–54.
3. Ніколаєва С. Ю. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : Курс лекцій (схеми і таблиці) [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-кваліф. рівня «магістр»] / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2011. – 338 с.
4. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению [Электронный ресурс] : дис. на соискание ученой степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Г. В. Елизарова – СПб., 2001. – 317 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/formirovaniemezhkulturnoi-kompetentsii - studentov-v-protssesse-obucheniya-inoyazychnomu-obshc>
5. Байбакова І. М. Значення невербального спілкування у контексті взаємодії культур – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Lingvistica/2007.

Рецензент: кандидат педагогічних наук, доцент Сусліна І. В.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2015

Воротняк Л. И. Некоторые аспекты формирования межкультурной коммуникативной компетенции магистров высших педагогических учебных заведений

В статье автор рассматривает некоторые аспекты межкультурной коммуникативной компетенции, в том числе, ее основные составляющие и особенности, сравнивает и размежевывает термины «иноязычная коммуникативная компетенция» и «межкультурная коммуникативная компетенция», анализирует современные подходы к формированию межкультурной коммуникативной компетенции в процессе подготовки магистров в высшем педагогическом учебном заведении. Автором также предложено обратить внимание на обучение невербальных средств коммуникации, использовать в учебном процессе дискурс как образец речевого и неречевого поведения носителей языка, который вводит магистров в ситуативный контекст коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная коммуникативная компетенция, иноязычная коммуникативная компетенция, магистры, невербальное общение, дискурс.

Vorotniak L. I. Some Aspects of Formation of Masters' Intercultural Communicative Competence in Higher Educational Establishments

In the article the author examines some aspects of intercultural communicative competence, including its main components and features, compares and contrasts the terms "foreign language communicative competence" and "intercultural communicative competence"; the current approaches to the formation of intercultural communicative competence in the preparation of Masters in Pedagogical Higher educational Establishments are analyzed. The author also draws attention to non-verbal communication training, offers to use discourse in the classroom as a model of speech and behavior of native speakers.

Features of political, economic, social and cultural development of the modern world more clearly demonstrate the strong interrelationship between different countries. This is evident not only due to the expansion of cultural exchange, but also in the increasing number of direct contacts between the government and social institutions, groups, social movements and people of different countries.

In such circumstances, the language teachers have to help students to adapt socially and professionally and teach them to communicate in social and cultural spheres. When organizing classes many factors must be considered. General education environment, increased international cooperation, immersion, competence of teachers, teacher and student interaction, discursive component at foreign language lessons are very important.

Intercultural communicative competence which is realized in a foreign linguocultural community is seen as a psychological neoplasm of the highest level, the function of which enables professional and intercultural communication. Such competence is defined as a person's ability to carry out appropriate intercultural communication, perceive language and cultural diversity, achieve mutual understanding between different cultures on the basis of knowledge, understanding

and respect for universal rules and norms of behavior that create international communication etiquette.

It should be stressed that intercultural communicative competence occurs only in case of intercultural dialogue, where communicative competence as such does not ensure its effectiveness as communicators lack knowledge of cultural rules and techniques for their use. Meaningful intercultural communication is both a product and condition of functioning of a person's intercultural communicative competence.

The best option of learning a foreign language is learning the language in a natural language environment, which enables to form effective communication skills in a foreign language. Therefore, foreign language teachers are trying to model language environment, creating language para-environment, filling educational space with units of material culture, foreign goods, thus forming, socio-cultural competence, which is a component of intercultural communicative competence. Intercultural competence is a way of ensuring that the methods used to reach a pre-determined set of goals are effective and operate within good practice guidelines.

Visual language environment is conducive for language acquisition in contact with the culture, which is modeled in this para-environment. You can also use the Internet as an available tool of getting knowledge, information and communication. Thus, successful implementation of intercultural communicative competence allows to establish contact with other communicants, recognize their cultural values, develop tolerance to the difference in the communication styles of behavior, lifestyle, customs and traditions.

Keywords: *intercultural communicative competence, foreign language communicative competence, masters, nonverbal communication, discourse.*